

# NSV LIIDU MAHAVAIKITUD SÕDA

## 65 AASTAT SOOME TALVESÕJA ALGUSEST

**1939. aasta 30. novembri varahommik koitis Soomes päikesepaistelise ja heledana. Helsingi ja paljude teiste linnade tänavad olid täis kooli ruttavaid lapsi ja tööle kiirustavaid täiskasvanuid. Järsku täitus taevast mootorite müraga, millele järgnesid pommiplahvatused. Nõukogude lennugrupp sooritas oma esimese pommirünnaku rahulikele Soome linnadele.**

### Ants Laaneots, kindralmajor

**R**ikkudes jämedalt Soomega kehtivat mittekallaletungi lepingut, ületas stalinlik Punaarmee samal ajal pärast võimsat suurtükitegelust Soome piiri kogu selle pikkuses Karjala kanasest Valge mereni. Algas Teise maailmasõja üks ebatavalisemaid võitlusi – Soome Talvesõda.

### Eellugu

Tartus 14. oktoobril 1920 alla kirjutatud rahuleping Nõukogude Venemaa ja Soomele suure lisaterritooriumi-Petsamo piirkonna põhjas, osa Karjalast, soomlastega asustatud alad Karjala kannasel. Puna-Venemaa tollaegne juht Vladimir Lenin oli helde. Ta vajab hädasti uue kommunistliku riigi rahvusvahelist tunnustamist ega koonerdanud rahuleppe sõlmimisel.

Soome-Vene suhted olid kahe maailmasõja vahel üsna keerulised. Tugevnev Nõukogude Liit ei suutnud leppida varem Venemaa koosseisu kuulunud Soome ja Balti riikide kaotamisega ning kavandas nende taasühendamist kommunistliku impeeriumiga. Nõukogude strateegidele oli tähtis avada Eesti ja Soome merekindlustega Soome lahe suudmele pandud lukk, mis takistas Balti mere laevastiku vaba tegutsemist kogu Läänemere akvatooriumis. Ehkki 1932. aastal õnnestus Soomes ja Eestil sõlmida Nõukogude Liiduga mittekallaletungileping, mida pikendati 1934. aastal veel kümneks aastaks ehk 1945. aastani, puudusid nii Tallinnas kui ka Helsingis illusioonid Moskva võimumeeste sõnapidavuse ja tõeliste kavatsuste suhtes.

1930. aastate teisel poolel omandasid suure võimsuse kaks Euroopa dik-

taatorriiki – hitlerlik Saksamaa ja stalinlik NSV Liit. Mõlemal olid maailmavalutuslikud plaanid ja mõlemad püüdsid järjekindlalt parandada oma lähtepositsioone selleks. NSV Liit oli igati huvitatud Hitleri tõukamisest sõtta Lääne-Euroopa riikide vastu, mis oleks võimaldanud neid nõrgestada võitluses üksteisega ja teinud hilisema Stalini kavandatava kommunistliku “vabastusretke” Euroopasse kergemaks.

23. augustil 1939 sõlmisid Saksamaa ja NSV Liit nn Molotovi-Ribbentropi pakti, mis kujunes Teise maailmasõja avataktiks. Selle leppe salajase lisaga jaotati kaks imperialistlikku kiskjat Euroopa oma mõjusfäärideks. Saksamaa andis Stalinile Soome, Balti riigid



**Soome vägede ülemjuhataja marssal Carl Gustaf Emil Mannerheim.**

ja Bessaraabia (Moldova), saades vastutasuks ohutu võimaluse alustada sõda Poola vallutamiseks, vabad käed tegutsemiseks Lääne-Euroopas ja pikaajalise lepingu strateegiliste materjalide tarnete kohta Nõukogude Liidust.

Saksamaa ründas Poolat 1. septembril 1939 – algas Teine maailmasõda. Saksamaa ja 17. septembril temaga vallutuskäigus ühinenud NSV Liit hävitasid kiiresti Poola riigi ning jagasid selle “vennalikult” pooleks. Hitleri ja Stalini ühisele sõjalisele kampaaniale pandi punkt Lääne-Ukrainas äsja vallutatud Bresti linnas, kuulsas Saksa tankiässas Heinz Guderiani ja vähemkuulsas Punaarmee tankipealiku Semen Krivošeini korraldatud mehhaniseeritud üksuste ühisparaadiga (Guderian 1999: 113). Nõukogude Liit asus viivitamata realiseerima ka teisi Molotovi-Ribbentropi paktiga saavutatud kokkuleppeid. Nurka aetud Balti väikeriigid – Eesti, Läti ja Leedu – sunniti ajavahemikus 28. septembrist 11. oktoobrini 1939 kirjutama relva ähvardusel alla nn baaside lepingutele, millele järgnes kohe Nõukogude vägede sisseviimine.

Poola ja Balti riikide vallutamise kergus pani Moskva võimumeeste pea edust ringi käima. Vallutuste rida otsustati jätkata ning sihikule võeti Soome.

Kremlis valitsejad pidasid Soomet, nagu ka teisi läänepoolseid piiririike, oma potentsiaalseks vaenlaseks juba alates Vene Kodusõja päevist ning tegid peaaegu kogu sõdadevahelise aja sõjaplaane vallutusteks looderegioonis. Alates 1936. aastast olid kõik Soome ja Balti riikide suunalised Punaarmee sõjaplaanid ründava iseloomuga. 19. aprillil 1939 koostas Leningradi sõjaväeringkonna juhtkond seletuskirja ringkonna baasil loodava nn Looderinde operatsiooni-

plaanile Soome ja Eesti vastu, milles kavandati kasutada Soome vastu kaht armeed – 14. armeed (koosseisus kuus diviisi ja kolm tankibrigaadi) Karjala kannasel ning 17. armeed (viis diviisi) lõigus Barentsi merest Laadoga järveni. Märtsis 1939 sai Leningradi sõjaväeringkonna uus juhataja, 2. järgu armeekomandör\* Kirill Meretskov NSV Liidu kaitse rahvakomissarilt marssal Klim Vorosilovilt ülesande kontrollida oma vägede valmidust sõjaliseks konfliktiks Soomega, mida ka tehti. 25.–29. juunini 1939 viis Leningradi sõjaväeringkonna juhtkond läbi maastikuluure Kannasel, mille käigus mängiti läbi võimaliku sõjalise operatsiooni plaan. Septembri keskel algas Leningradi ringkonna vägede koondamine oma tegevussuundadele (Meltjuhhov 2000: 140–142).

Seega algasid Nõukogude Liidu ettevalmistused Soome ja Balti riikide vallutamiseks juba 1939. aasta märtsis-aprillis.

## Läbirääkimised

Alates 1938. aastast hakkas NSV Liit järjekindlalt tõstatama Soome ees nõuet kahe riigi vahel sõlmitud mittekallale tungi lepingu laiendamiseks, mis oleks näinud ette Punaarmee teatud baaside paigutamise Soome territooriumile. Kreml väitis, et see on vajalik julgeoleku kaalutlustel Soome territooriumi kui silalapea ärakasutamise välistamiseks kolmandate riikide poolt NSV Liidu vastaseks agressiooniks. Soome valitsusel tuli tõrjuda üha jultunumaks muutuva idanaabri pretensioone oma pinnale.

1939. aasta märtsi algul esitas NSV Liit Soomele taotluse nelja Soome lahes asuva saare rentimiseks, et ehitada nendele oma sõjaväebaasid. 8. märtsil teatas Soome saadik Moskvas Aarno Yrjö-Koskinen välisasjade rahvakomissarile Maksim Litvinovile, et tema valitsus ei saa seda soovi rahuldada (Sokolov 2000: 11).

Samaaegselt baaside taotlusega alustas Moskva massimeedias tõelist propandasõda Soome vastu, nimetades viimast proletariaadi vanglaks ja süüdistades nõukogudevastastes agressiivsetes septsustes. Süüdistuste naeruväärsuse mõistmiseks on siin paslik meelde tuletda, et 1939. aastal elas Soomes 3,65 miljonit inimest, mis oli vaid veidi rohkem kui Leningradis elanikke. Samal ajal oli NSV Liidu elanikkond 172 miljonit inimest.

5. oktoobril 1939 kutsus NSV Liit Soome volitatud esindaja (sooviti välisministrit) Moskvasse läbi rääkima konkreetsetes riigipiiriga seotud poliitilistes küsimustes, mille olevat muutunud aktuaalseks Euroopas käiv sõda. Vene arhiivimaterjalide järgi oli Stalinil 7. oktoobri seisuga Soomele kaks nõueteprogrammi.

Miinumprogramm nägi ette, et Soome:

1) annab Venemaale Viiburi kubermangu idapoolse osa mööda Mestjärvi-Kallenjärvi-Pühajärvi-Konevetši liini;

2) annab Venemaale Lavansaari, Pieninsaari ja Seiskari saare Soome lahes;

3) loobub NSV Liidu kasuks Rõbatši poolsaare lääneosast;

4) lubab NSV Liidul ehitada mere- ja lennubaasid Suursaarele ja Hankosse (Lappohja piirkond);

5) kohustub mitte ehitama ilma NSV Liit nõusolekuta Ahvenamaa saartele kindlustusi ja lubab NSV Liidu mereväekomisjonil saari perioodiliselt kontrollida.

Maksimumprogramm nõudis, et Soome:

1) annab NSV Liitile osa Viiburi kubermangust ida pool Säkijärvi-Jääski-Parikkala joont;

2) loovutab oma Soome lahe saared Suursaare, Ruuskeri, Suure ja Väikese Tütarsaare;

3) loobub täielikult Petsamost;

4) nõuete 4.–5. punkt kattusid miinumprogrammi omadega (Kovaltšuk 1999: 119).

Läbirääkimised algasid 12. oktoobril, kusjuures juba esimesel kohtumisel panid Stalin ja Molotov soomlaste ette abistamisakti, mis sarnanes Balti riikidega sõlmitunga (Mannerheim 1952: 49). Soomet esindas J. K. Paasikivi, NSV Liitu J. Stalin ja V. Molotov. Soomlased lükkasid tagasi kõik nõuded, mis olid seotud rahvusliku suveräänsust ja iseseisvust kahjustavate asjaoludega. Nõudeid korrati oktoobrikuu jooksul veel mitmel korral.

Avalikuks häiresignaaliks Soome rahvale oli Molotovi kõne 31. oktoobril 1939 NSV Liidu Ülemnõukogu istungil, mis oli kokku kutsutud selleks, et vormistada juriidiliselt Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene ühendamine NSV Liiduga. Peatudes Soome ja NSV Liidu vahel korral, sõnas Molotov ootamatult: “Meie suhted Soomega on erilises seisukorras,” ja rõhutas, et Soome piir on

vaid 32 km kaugusel Leningradist ning riigi julgeoleku huvid nõuavad olukorra kiiret lahendamist.

Tugeva surve alla sattunud Soome valitsus oli 1939. aasta novembri algul isegi nõus vahetama neli Soome lahes olevat saart – Seiskari, Lavensaari, Pieninsaari ja Tütarsaare – mingi territooriumi vastu Karjalas ja nihutama oma piiri 25–30 km tahapoole (Tanner 1951: 111). Kuid Stalin ei olnud läbirääkimiste järjekordsel voorul 9. novembril nende ettepanekutega nõus, jäädes oma nõudmise juurde Hanko poolsaare suhtes. Läbirääkimised ei andnud mingeid tulemusi (Tanner 1951: 127).

NSV Liit hakkas tegema ettevalmistusi sõjaks.

17. oktoobril 1939 määrati marssal Carl Gustav Emil Mannerheim Soome vägede ülemjuhatajaks. Järgmisel päeval moodustati ülemjuhataja staap.

## Nõukogude sõjaplaan

Nõukogude sõjalis-poliitiline juhtkond oli edus nii kindel, et ei pidanud operatsiooni Soome vastu isegi strateegilise tasandi ettevõtmiseks, vaid pani selle ettevalmistamise ja läbiviimise ülesande Leningradi sõjaväeringkonnale ning selle juhile, 2. järgu armeekomandör Kirill Meretskovile, andes talle juurde sõjaks vajalikke üksusi. Operatsiooni plaani töötas välja sõjaväeringkonna staap. 29. oktoobril 1939 esitas Meretskov oma plaani nimetusega “Soome armee maavägede ja merejõudude purustamise operatsiooni plaan” kinnitamiseks NSV Liit kaitse rahvakomissarile marssal Klim Vorosilovile, kes selle ka allkirjastas.

Plaan nägi ette kasutada Soome vallutamiseks nelja armeed, milles oli kokku 425 640 punaväelast, 24 diviisi, 2289 tanki, 2876 suurtükki ja miinipildujat ning 2446 lennukit (Meltjuhhov 2000: 153).

Pealöögisuunal Karjala kannasel pidi tegutsema 7. armee 2. järgu armeekomandör V. Jakovlevi juhtimisel. Selle koosseisus oli 12 laskurdiviisi, tankikorpus ja kolm tankibrigaadi.

Põhja pool Laadogat tegutsesid 8. armee (kuus laskurdiviisi ja kaks tankibrigaadi), 9. armee (viis diviisi) ja Murmanskis baseeruv 14. armee (kolm diviisi).

Operatsiooni plaan nägi ette, et 7. armee ületab julgestusvööndi ja murrab 8–10 päeva jooksul läbi Mannerheimi liinist Kannasel, vallutab Viiburi ja jätkab

seejärel kiiret pealetungi Helsingile, kus kavatseti olla enne 20. detsembrit ehk Stalini sünnipäeval 18. detsembril. Pealöögisuund valiti piki Leningradi-Viiburi raudteed.

Samaaegselt pidi Petroskoi suunal hargnev 8. armee diviisikomandör\*\* I. Habarovi juhtimisel, liikudes põhja poolt ümber Laadoga järve, arendama pealetungi Kesk-Soome suunas, osaga oma vasaku tiiva üksustest aga sooritama manöövri Kannasel olevate Soome vägede tagalasse ja koostöös 7. armeega purustama seal asuvad Soome Karjala armee peajõud.

9. armee korpusekomandör\*\*\* M. Duhhanovi juhtimisel sai ülesande ületada riigipiir kolmes kohas ja arendada pealetungi Kuhmo, Suomussalmi ning Salla suunas, jõuda kiiresti Oulu linna juures Botnia laheni ja lõigata nii Soome territoorium pooleks.

Diviisikomandör V. Frolovi juhtimise all oleva 14. armee ülesanne seisnes Petsamo piirkonna okupeerimises ja soomlaste Barentsi merest äralõikamises.

Punaarmee, sh Leningradi sõjaväeringkond alustas mobilisatsiooni läbi viimist 7. septembril 1939. Punalipuline Balti mere laevastik sai 5. oktoobril 1939 käsu valmistada ette Soome lahes olevate saarte vallutamise kava (Meltjuhhov 2000: 139-140).

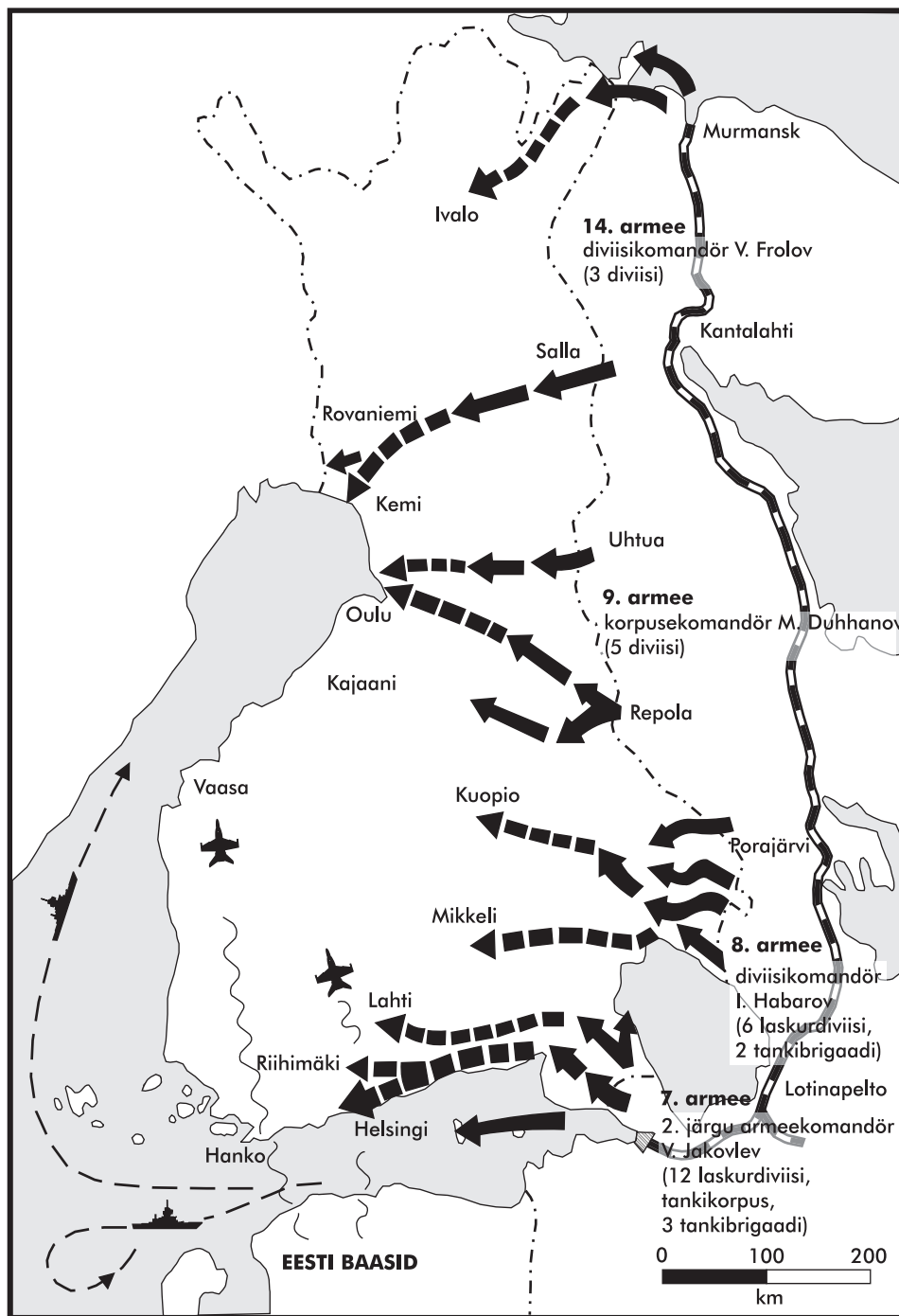
## Soome kaitseplaan

Proгноosides Nõukogude vägede võimalikku tegevust sõja korral, õnnestus Soome väejuhatusel peaaegu õigesti ära arvata selle kavatsused. Eksiti vaid vaenlase jõudude määramisega põhja pool Laadogat, mis osutusid prognoosituist oluliselt suuremateks.

Soome kindralstaap lähtus seisukohast, et sõjas NSV Liiduga on viimase pealetõugi suunaks Karjala maakitsus (Kannas). See oli Soome kaitse peapositsiooni kohal umbes 100 km laiune. Peapositsioonile ning selle ja Viiburi vahelisse ruumi oli Talvesõja alguseks jõutud ehitada maa- ja merevägede üksustele 221 püsirajatist.

Soomlaste kaitsevööndit Kannasel hakkas Nõukogude propaganda, eriti pärast sellel tugevasti peksa saanud Punaarmee suuri kaotusi, kutsuma Mannerheimi liiniks. Püüdes hiljem seletada Nõukogude vägede ebaedu ja suuri kaotusi Kannase lahingutes, kirjeldasid Moskva propagandistid Mannerheimi liini sa-

## Punaarmee pealetungiplaan vallutamiseks



maväärsena Euroopa kõige tugevamate kindlustusvööndite, sh Maginot' liiniga. See ei vastanud pehmetelt öeldes tõele. Talvesõja alguses oli peapositsiooni kõige paremini kindlustatud osas, Summa külast lääne poole voolava Summajoe ja Muolanjärvi vahel 48 uut betoonist valatud rajatist, s.t umbes üks rajatis rindekilomeetri kohta. Mannerheimi liinist ainult veidi pikemal Prantsuse Maginot' liinil Saksamaa piiril oli 5800 betoneeritud kaitserajatist. Ka võrdlus teiste Kesk-Euroopa

kindlustusvööndite püsirajatiste hulgaga näitab, et Soome peapositsioon oli tegelikult nõrgalt kindlustatud (Leskinen & Juutilainen 2002: 462-463).

Erinevalt Eesti tolaegsest sõjalis-poliitilisest juhtkonnast, kes kartis 1939. aasta augustis-septembris mobilisatsiooni läbi viia, arvates, et see annab Nõukogude Liidule ettekäände agressiooniks, talitas Soome vastupidi. Augustis 1939 demobiliseeritud sõdurid kutsuti tagasi tegevteenistusse. 23.

septembril said õppekogunemiste sildi all käsu ilmuda oma teenistuskohtadele piirivalvüksuste reservväelased. Osa katteüksustest viidi aegsasti Kannasele, oma vastutusalaadesse. Soome jõudis 25. oktoobrini viia läbi varjatud mobilisatsioonikogu oma relvajõudude sõjaaja koosseisule ning paigutada sõjaaja üksused nende kaitsealadele, kus jätkati kindlustuste rajamist ja püüti korraldada ka koostegevusõpet. Vene ajaloolase Mihhail Meltjuhovi andmetel oli 30. novembril 1939 Soome armees 265 000 meest (üheksa diviisi), 534 suurtükki ja miinipildujat, 64 tanki ja 270 lennukit (Meltjuhov 2000: 153).

Oodatava Vene pealöögi suunal Karjala kannasel asus kaitsele Karjala armee kindral Hugo Östermani juhtimisel oma 133 000 mehe (kuue jalaväediviisi), 349 suurtüki, 32 tanki ja 36 lennukiga. Selle koosseisus oli kaks korpust. Kindralleitnant Harald Öhquisti juhitud II korpus (65 450 meest) koosnes kolmest Mannerheimi liini löiku Soome lahest kuni Vuoksa jõeni kaitsvast diviisist. Korpust võis vajaduse korral abistada selle läheduses paiknev armeejuhataja reservis olev 1. diviis. II korpusest vasakul, kuni Laadoga järveni kaitses Mannerheimi liini III korpus (21 600 meest) kindralleitnant Erik Heinrichsi juhtimisel. Mannerheimi liini ees, 20–65 km laiuses kattevööndis asusid neli piirivalvuritest, jäägripataljonidest, ratsaväesalkadest ja kohalikust omakaitsest koosnevat kattegruppi, milles oli kokku 21 600 meest ja 71 suurtükki (Petrov & Stepakov 2003: 193–195).

Laadoga järvest põhja pool Ilomantsi linnani ulatuval umbes 100 km pikkusel rindelõigul oli positsioonidel IV korpus, algul kindralmajor Juho Heiskaneni, seejärel kindralmajor Johan Wolde-Hägglund juhtimisel. Selle koosseisus olid kaks diviisi – 12. Suojärvi ja 13. Salmi-Uoma suunal – ning mõningad väikesed katteüksused. Hiiglaslik territoorium Ilomantsist Põhja-Jäämereni oli mingil määral kaitstud kindralmajor Wiljo Einar Tuompo juhitud Põhja-Soome grupiga, mis kujutas endast kõiki riigipiirilt sisemaale tulevaid teid tõkestavat üksikute pataljonide ja kompaniide tugipunktide süsteemiga ketkest.

Ülemjuhataja kasina reservi moodustasid kaks jalaväediviisi. 6. diviis asus Viiburi lähedal Luumäkis ja 9. diviis oli alles Oulus formeerimisel.

## Mainila provokatsioon

Hitler tõi ettekäändena kallaletungiks Poolale 1. septembril 1939 tema enda käsul korraldatud provokatsiooni Gleiwitzi raadiojaama vastu. Ka NSV Liidule oli sõja alustamiseks Soome vastu vaja ettekäändet. 26. novembril 1939 kell 15.45 teatas NSV Liidu teadeteagentuur TASS, et Soome suurtükivägi on tulistanud NSV Liidu suunas Karjala kannasel piirilal Mainila küla juures, mille tulemusena oleval neli punaväelast saanud surma ja üheksa haavata. Mõne tunni pärast järgnes sellele NSV Liidu välisministri Molotovi noot, mille kohaselt Mainilas juhtunud kvalifitseeriti kui “NSV Liidule vaenulikku akti”, millega seoses tehti Soomele ettepanek viia oma väed 20–25 km piirist kaugemale, et mitte luua ohtu Leningradile, sest Soome piir on viimastest vaid 32 km kaugusel.

Soome piirivalvurid fikseerisid 26. novembril (Moskva aeg) kella 15.30 ja 16.05 vahel Mainila piirkonnas seitse lastku, kuid piiri tagant, Nõukogude suurtükiväe poolt, sest Soome armeel polnud selles piirkonnas ühtki suurtükiväeüksust, mille laskekaugus oleks ulatunud Mainilani. Soomlased tegid kohe ettepaneku moodustada juurdluse läbiviimiseks ühiskomisjon, millest Nõukogude juhtkond resoluutselt keeldus. 29. novembril saatis Molotov Soome esindajale Moskvas Yrjö-Koskinenile noodi, milles teatas, et seoses Soome jätkuvate kallaletungidega Vene-Soome piiri erinevates lõikudes ei saa NSV Liit seda enam taluda ja hoida normaalseid suhteid Soomega ning on sunnitud oma poliitilised ja majanduslikud esindajad Soomest ära kutsuma. Ühtlasi teatati noodis, et seoses Soome vaenuliku hoiakuga Nõukogude Liidu suhtes ei kavatse viimane enam järgida kahe riigi mittekallaletungi lepingu nõudeid (Tanner 1951: 149). See tähendas diplomaatiliste suhete katkestamist ja sõda. Mingit ultimaatumit NSV Liit Soomele ei esitanud.

## Terijoki valitsus

Kremlis võimurite korraldatavad alatused jätkusid. 1. detsembril 1939 sai Terijoki asula Karjala kannasel (nüüdne Zelenogorsk) tuntuks kogu maailmas. Vastukaaluks Helsingis olevale tõelisele Soome valitsusele kuulutati seal välja “Soome Demokraatliku Vabariigi rahvalitsus” eesotsas juba 20 aastat Venemaal redutanud tähtsa Soome kompartei

ja Kommunistliku Internatsionaali tegelase Otto Ville Kuusineniga. Kaitseminister määrati punasoomlane Aksel Anttila.

Et lavastusele vähegi tõepära lisada, pidi see nn Soome rahvavalitsus asuma Soome territooriumil, milleks kasutati ära Punaväe rünnaku käigus vallutatud, riigipiirist mõne kilomeetri kaugusel asuv Terijoki. Juba 1. detsembri õhtul pöördus O. Kuusinen NSV Liidu juhtkonna poole telegrammiga, milles märgiti, et “uus valitsus palub abi Nõukogude Liidult võitluses Soome Demokraatliku Vabariigi eest”.

Tegelikult algas marionettvalitsuse ja selle institutsioonide ettevalmistamine Nõukogude Liidus aegsasti. Kaitse rahvakomissar K. Vorosilov andis juba ajavahemikus 11.–19. novembrini 1939 rea korraldusi nn Soome rahvaarmee loomiseks, mis pidi olema asutatud 24. novembriks. Aluseks võeti Punaväe 106. laskurkorpus, mida hakati mehitama Venemaal elavate soomlaste, karjalaste ja ingerlastega. Et soomeugrilasi ei jätkunud, määrati korpusesse hulgaliselt venelasi, kellele anti eelnevalt soomepärased nimed. 27. novembril kanti K. Vorosilovile ette, et moodustatavas korpuses on juba 13 000 meest.

“Rahvaarmee” üksused toodi Petroskoist Leningradi, et valmistada nad ette Helsingi võiduparaadiks. Moodustati selle armee 1. korpus, mille koosseisus olid 1. ja 2. diviis, kummaski kaks laskurpolku, üksik tankipolk ja lennueskadrill. Hiljem formeeriti juurde veel 3. diviis. Korpuse koosseisus oli detsembri keskel ligi 18 000 meest. Kuid ilmselt oli nende võitlusmoraal nii madal, et Nõukogude väejuhatus ei julgenud “rahvaarmee” üksusi rindel kasutada. Kord seda küll prooviti, kuid “rahvaarmeelased” jooksid pärast lühikest tulevahetust soomlastega lahinguväljalt minema (Taras 1999: 341–345).

Samaaegselt “rahvaarmee” loomisega töötati välja vajalikud poliitilised dokumendid. 22. novembriks oli valmis projekt “Vastastikkuse abistamise leping Nõukogude Liidu ja Soome Demokraatliku Vabariigi vahel”.

2. detsembril oli Kuusinen juba Moskvas, kus ta sõlmis Stalini, Molotovi, Vorosilovi ja Ždanovi juuresolekul “Sõpruse ja vastastikkuse abistamise lepingu NSV Li ja Soome Demokraatliku Vabariigi vahel”. Selle kohaselt anti Nõukogude Liidu poolt Soomele üle Nõuko-

gude Karjala rajoonid valdavalt karjala elanikkonnaga – ligi 70 000 ruutkilomeetrit. Vastutasuks pidi Soome andma NSV Liidule 3970 km<sup>2</sup> territooriumi Kannasel, rentima 30 aastaks Hanko neeme ja müüma Lavansaari, Suurjärvi, Seiskari, Tütarsaar ja Koivisto saare Soome lahes, samuti Soomele polaaraladel kuuluvad Rõbatsi ja Sredni poolsaare osad. Kreml püüdis igati agressiooni legaliseerida.

Soome valitsus ja rahvas hindasid Mannerheimi sõnul olukorda järgmiselt: “Kogu rahvas mõistis nüüd, et ainus võimalus pääsemiseks on koondada read ühiseks võitluseks, kuid see polnud Terijoki valitsus, kelle ümber koonduti” (Mannerheim 1952: 67).

Ka maailma reaktsioon oli ühene: “Nõukogude Liit püüab Kuusise marionettvalitsuse abil likvideerida Soome riiklikku iseseisvust.” 14. detsembril heitis Rahvaste Liiga Nõukogude Liidu kui agressori oma ridadest välja.

## Sõja käik

Paljud uurijad jagavad Talvesõja kolmeks perioodiks:

1) **30. november – 26. detsember 1939.** Nõukogude vägede esimene suurpealetung kogu rindel. Lahingud piiräärses julgestusvööndis ja Punaarmee läbikukunud katsed murda läbi Mannerheimi liinist. Soome vägede vasturünnakute algus mõnedes rindelõikudes;

2) **27. detsember 1939 – 31. jaanuar 1940.** Punaarmee operatiivpaus Kannasel, sõjaplaanide täpsustamine ja valmistumine teiseks suurpealetungiks. Olukorra teatud stabiliseerumine. Soome üksuste ümberpiiramisoperatsioonid Põhja-Laadoga piirkonnas ja Karjalas;

3) **1. veebruar – 13. märts 1940.** Punaarmee kontsentreeritud pealetung Leningradi-Viiburi suunal. Läbimurre Mannerheimi liinist. Moskva rahuleppe sõlmimine.

## Lahingud Kannasel

Sõda algas 30. novembril kell 7.30 Soome aja järgi Nõukogude vägede üldpealetungiga kogu 1610 km pikkusel rindel Soome lahest Valge mereni. Sissetungile eelnes võimas 30-minutiline tuletevalmistus. Meretskovi plaan ületada soomlaste 20–65 km sügavune kattevöönd Kannasel ühe hooga ebaõnnestus. Vaatamata sellele, et kindral Österman ei eraldanud sellesse piisavalt jõude, tee-

nides õigustatult ära Mannerheimi suure pahameele, suutsid oskuslikult viivitushinguid pidavad väikesed Soome katteüksused vaenlase ülekaalukaid jõude kattevööndis siduda kuni 5. detsembrini (Mannerheim 1952: 71). Punaarmee jõudis Mannerheimi liinini alles järgmiseks hommikuks. Soomlased harjusid tankidega, mida paljud reservist tulnud mehed nägid esimest korda elus, ja said esimesed lahingukogemused.

Esimesed Punaarmee katsed murda läbi Mannerheimi liinist leidsid aset 6.–7. detsembril. Nõukogude väejuhatuse püüdis arendada edu kahel, Käkisalmi ja Viiburi suunal, kusjuures prioriteetseks osutus millegipärast esimene suund. Korpusekomandör V. Grendali kahe laskurdiviisi ja tankibrigaadisuuruse väegruppi rünnakud Käkisalmi suunas ja katsed forsseerida Vuoksi jõgi löödi tagasi ning lõppesid venelastele suurte kaotustega. Saanud aru, et soomlaste kaitse on tugev, võttis Meretskovi kümnapäevase operatiivpausi, et valmistada oma väed läbimurdelahinguteks korralikult ette. 16. detsembril algas 7. armee uus suurpealetung Summa sektoris. Pealöögisuunal piki Leningradi-Viiburi raudteed ründasid kolm tugevdatud Vene diviisi, kes püüdsid suurtükide marutule ja lennuväe toetusel murda läbi soomlaste kaitse kõige ohtlikumas, Summa ja Lähde vahelises lõigus. Soome väed osutasid kangelaslikku vastupanu, hävitades tuhandeid punaväelasi ja kümneid Nõukogude tanke, sh ka 67 rasketanki. Kõik 7. armee läbimurdekatsed löödi tagasi. Seda soome rahva ja Soome armee võitlusemoraali tugevasti tõstnud lahingut hakati nimetama “Summa imeks”. Karjala armee juhataja läks pärast esimesi lahinguid isegi nii enesekindlaks, et püüdis 23. detsembril oma viie diviisiga teha vastupealetungi, mis aga polnud edukas ja peatati kiiresti. 25.–27. detsembrini tegi V. Grendali grupp uue katse murda Soome kaitsest läbi Suvanto järve ääres. Venelased löödi suurte kaotustega tagasi.

30. detsembril kaotas Punaarmee Kannasel initsiatiivi, lahingutegevus vaibus. Suhteline vaikus kestis kogu 1940. aasta jaanuari.

## Lahingud Laadoga põhjakaldal. Tolvajärvi

Diviisikomandör I. Habarovi (kelle 4. detsembril vahetas välja korpusekoman-

dör V. Kurdjumov) juhtimisel oleva Nõukogude 8. armee (kuus diviisi, 75 000 punaväelast ja 154 tanki) ülesanne oli jõuda Olonetsi piirkonnast 10 päevaga Joensuu-Tohmajärvi-Sortavala joonele. Seejärel pidi armee vasak tiib murdma Karjala armee tagalasse ja aitama 7. armeel purustada Kannasel asuvad Soome armee peajõud. Armee operatiivviisuse keskosas olevad väekoondised pidid samal ajal arendama pealetungi Mikkeli ja Kuopio suunas ning parempoolsed jõudma kontaktini põhja pool, Oulu suunas tegutseva 9. armeega.

Pealetung algas venelastele edukalt. Soomlaste IV korpus oli sunnitud esimese kahe nädala jooksul taanduma ligi 70 km (kuni Kitiläni). Mannerheim oli mures ja väga rahulolematu vägede juhtimisega ning vahetas 4. detsembril IV korpuse ülema kindral Heiskaneni välja kindralmajor Heggundi vastu. Ülemjuhataja pidas olukorda IV korpuse rindel sõja algul kogu sõjatandri kõige kriitilisemaks. Oli vaja Korpiselkä ja Ilomantsi suunas edasitungiv vastane peatada.

Et olukorda parandada, otsustas Mannerheim luua uue väegrupi oma vana tuttava kolonel Paavo Talvela juhtimisel. Varsti hakkasid põhja pool Laadoga järve toimuma sündmused, mis hämmastasid maailma ja andsid soomlastele uue lootuse ning võitlusele teise hinguse. Kolonel Talvela käsutuses oli koos äsja saabunud kolonelleitnant A. Pajari 16. jala-väertügemendiga kokku seitse pataljoni ja neli suurtükipatareid. Soomlased otsustasid loobuda senisest kaitsetaktikast ja minna üle rünnakutele, kasutades suuskadel olevate üksuste liikuvust ja Vene vägede oskamatus sõidida paksu lume all olevas metsas. Julgete ja oskuslike ümberhaaramisrünnakutega tükeldas Talvela grupp 8.–15. detsembrini Tolvajärvi juures Vene 139. laskurdiviisi ja hävitas selle. Soomlased purustasid ja sundisid taganema ka 139. diviisile appi tuleva Vene 75. laskurdiviisi.

Mannerheim kirjeldab juhtunut järgmiselt: “Lõpptulemus oli hiilgav. Vaenlase 139. diviis oli täielikult purustatud ja ka sellele täienduseks saadetud 75. diviis oli saanud hävitava kaotuse. Üle 4000 surnu arvestati ainuüksi peatee ääres, ning ligikaudu 600 vangi oli võetud. Sõjasaagina olgu nimetatud 59 tanki, 31 suurtükki, 220 kuulipildujat...” (Mannerheim 1952: 79).

Detsembri teisel poolel peatasid IV korpuse üksused ka piki Laadoga järve kallast pealetungivad Vene 166. ja 18. laskurdiviisi Kitelä juures ning sundisid nad kaitsesse üle minema. 26. detsembril nende vastu alanud IV korpuse pealetung osutus edukaks. Kahe päeva pärast blokeeriti mõlemad Vene diviisid tagalast, löigati tükkideks ja osaliselt hävitati. Väekoondiste ümber piiratud jäänused olid sunnitud sõja lõpuni ringkaitsesse jääma. Pärast 8. armee hävitavat lüüasaamist stabiliseerus rinne selles löigu kuni sõja lõpuni.

Tolvajärvi lahingute tulemusi imetles kogu Euroopa ja neil oli eriline tähtsus soomlaste kaitsetahte suurendamisel ja võitlusmoraali tõstmisel.

### Raate ja Suomussalmi

Nõukogude 9. armee ülesanne oli löigata Soome territoorium pooleks. Esialgu arenes paksu lume all olevas põlismetsas piki üksikuid teid väljaveninud armee kolonnide pealetung edukalt. Soome jõud olid selles löigus nõrgad. 30. novembrist kuni detsembri keskpaigani tegutses 9. armee vastu ainult neli pa-

taljoni. 7. detsembril vallutas Vene 163. laskurdiviisi Suomussalmi kirikuküla.

Olukord rindelöigis oli murettekita. Vaenlase peatamiseks oli Soome armee ülemjuhataja sunnitud saatma oma reservi, Oulus alles formeerimisel oleva 9. diviisi osade kaupa Suomussalmi suunale, kus nad algul ühendati brigaadiks, seejärel diviisiks kolonel Hjalmar Siilasvuo juhtimise all.

Siilasvuo kasutas kolonel Talvela juba Tolvajärvil edukaks osutunud taktikat. Ta ründas oma üksustega Vene 163. laskurdiviisi tiibadelt ja tagalast, ning jõudes diviisi varustusteedele, löikas need ära. 29. detsembriks oli 163. diviisi täielikult hävitatud. Sama saatus tabas ka õnnetule laskurdiviisile appi saadetud 44. motoriseeritud diviisi. Äsja Ukrainast saabunud, ilma talvevarusteta 44. motodiviis pidi päästma kotis olevad 163. diviisi üksused, kuid tema liikumine paksus lumes oli aeglane ja diviisi kolonn venis paljude kilomeetrite pikkuseks. Soomlased tõkestasid diviisi liikumisteed ja hakkasid korraldama pidevaid tiibrünnakuid. Diviis lagundati 5. jaanuariks tükkideks (soomlased kutsusid neid *mottideks*) ja hävita-

ti. Mõned väikesed punaarmeealaste grupid püüdsid end päästa, põgenesid metsa, kus nad külmusid või hävitati jälitavate Soome suuskurite poolt.

Võit Suomussalmi all oli täielik, kaks vaenlase diviisi lakkasid eksisteerimast. Nõukogude vägede pealetung Oulu suunas oli peatatud ja rohkem katseid seda jätkata venelased ei teinud. Venelaste kaotused siin olid 27 500 meest tapetute ja külmunudena, 1800 vangi, 131 suurtükki, 54 tanki, 430 autot ja traktorit (Mannerheim 1952: 81–82). Soomlased kaotasid ligi 900 meest hukkunute, 1770 haavatute ja 30 vangidena.

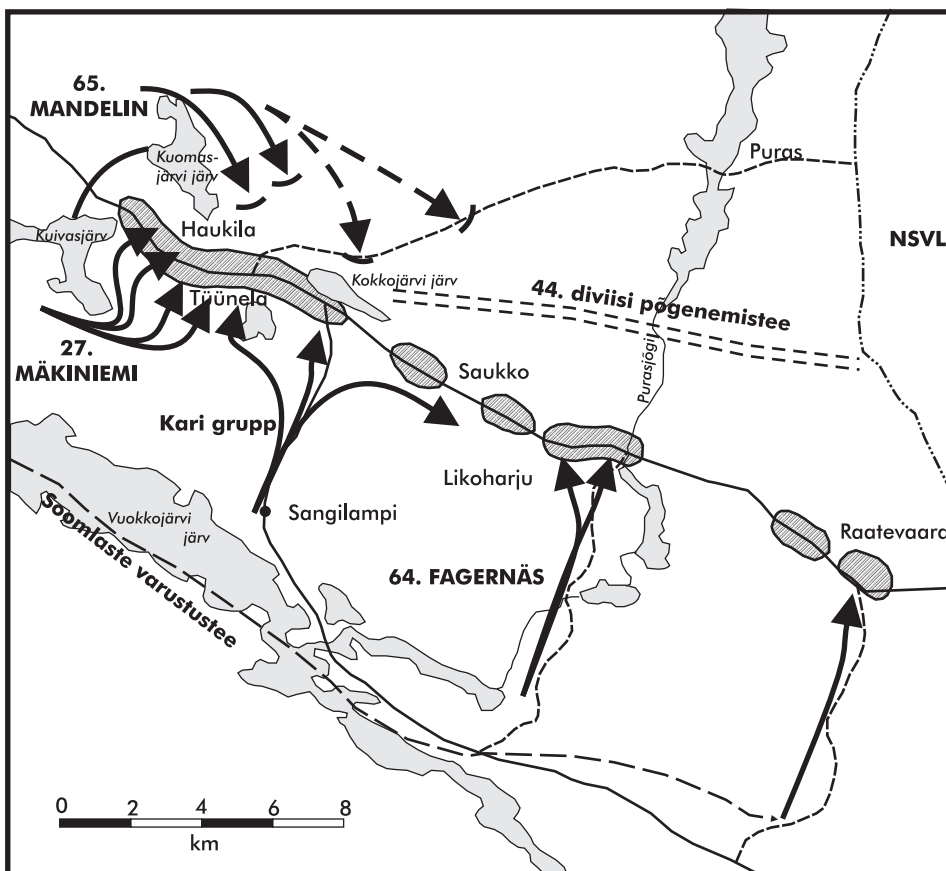
Suomussalmi all vabanenud 9. diviisi kasutas Soome väejuhatus ära Kuhmo juures Vene 54. laskurdiviisi vastu. Soomlased jõudsid sellesse piirkonda 28. jaanuaril 1940 ja alustasid järgmisel päeval rünnakuid kaitsesele asunud 54. diviisi tiibadele ja tagalasse. Diviis lagundati üksikuteks gruppideks (*mottideks*), kuid lõpuni seda hävitada ei suudetud. Selle allesjäänud sisse piiratud osad osutasid sõja lõpuni vastupanu.

### Punaarmee strateegiline pealetung

Kahe esimese sõjakuu tulemused Soome rindel šokeerisid NSV Liidu juhtkonda. Saanud 1939. aasta detsembrikuu Kannase lahingutes kaotuse osaliseks, otsustas Nõukogude väejuhatus võtta operatiivpausi ja suurpealetung põhjalikult ette valmistada. Sõda muutus strateegiliseks. Soome rindele toodi juurde kaks armeed ja hulk mitmesuguseid üksusi, loodi kaks rinnet. Operatsiooni hakkas juhtima Moskvas asuv Stavka.

Nõukogude väejuhatus koondas 1. veebruariks 1940 Põhja-Jäämere ja Balti mere vahelisele alale Soome vastu kaks rinnet: Kannasel asuvale Looderindele Mannerheimi liini vastu kaks – 7. ja 13. – ligi 600 000-mehelist armeed 1. järgu armeekomandör Semen Timošenko juhatusel ning 15., 9., ja 14. armee Põhja armeegruppi 2. järgu armeekomandöri Grigori Sterni juhtimisel. Nende koosseisus oli 40 diviisi, kaheksa tankibrigaadi, kümme tankipolku, kolm õhuhussantbrigaadi ja hulk piirivalve-, reserv- ja tagalatuksusi, kokku 976 000 punaväelast, 11 266 suurtükki ja miinipildujat, 2998 tanki ja 3253 lahingulennukit. Vägede juurdevool jätkus veel suurpealetungi käigus.

Lahingud Raate teel  
Tükeldataud Nõukogude 44. diviisi hävitati eraldatud "mottides"



Soome sõjaväes oli sõja lõpus 13 diviisi, 340 000 meest, 944 suurtükki (neist kolmandik vanu) ja 241 õhutõrjevahendit.

Nõukogude vägede strateegiline pealetung algas 1. veebruaril kümnepäevase suurtükiväe ettevalmistustule ja vahetpidamatute lennuväe õhurünnakutega. Timošenko eesmärgiks oli purustada kaitserajatised Mannerheimi liinil, desorganiseerida kaitstesüsteem ja tekitada kaugtulega Soome üksustele maksimaalsed kaotused. Soome kaitstesüsteemi garanteeritud läbimurde saavutamiseks koondati pealöögi – Viiburi – suunale tohtu vägede mass. Ainuüksi esimese ešelonis ründas üksteist laskurdiviisi. Neile järgnes veel üheksa. Armeekorpus (50 000–60 000 meest) tegutses rindelõigis laiusega 5–6 km, diviis 2–2,5 km, polk 700–800 m (Kovaltšuk 1999: 306).

Nõukogude vägede suurpealetung Soome peakaitseliinile algas 11. veebruaril 15 km lauses läbimurdelõigis Muolanjärvi ja Karhula vahel. Viie päeva jooksul õnnestus venelastel suurte kaotuste hinnaga kiiluda end kuni 4 km sügavusele Mannerheimi liini. Soomlased olid sunnitud 15. veebruariks taganema oma vahekaitseliinile (nn IDL-liin). 18. veebruaril alustas Punaarmee rünnakuid ka vahekaitseliini vastu. Soome ülemjuhataja oli reservide puudusel sunnitud pärast vihaseid lahinguid andma loa taanduda 28. veebruariks tagumisele kaitseliinile (T-liin). Jõud olid liiga ebavõrdsed. Punaarmee käsutuses olid piiramatud massid kahuriliha, mida aeti tulle külmavereliselt ja hoolimatult. Väikesel mehisel rahval niisugust inimressurssi ei olnud, ta oli verest tühjaks jooksmas.

Punaarmee surve jätkus raugematu hooga. 3. märtsiks jõudsid Nõukogude väed Viiburi lähistele. Linna pärast puhkesid kümne päeva kestvad ägedad lahingud. Soomlased kaitsesid oma suuruselt teist linna ennenähtamatu külmaverelisuse ja ennastsalgavusega. Viiburis käisid ägedad lahingud veel kaks tundi pärast seda, kui jõustus Soome ja NSV Liidu vaheline vaerahulepe. Linna keskosa jäigi Vene vägede poolt vallutamata.

Karjalas õnnestus soomlastel 18.–19. veebruaril sisse piirata ja hävitada veel üks Nõukogude väekoondis – 18. laskurdiviis.

## 13. märtsi 1940 vaheahu

Rahulepe Soome ja Nõukogude Liidu vahel kirjutati alla 13. märtsil kell 2 öösel ja jõustus samal päeval kell 11 Soome aja järgi. Samaaegselt lõppes ka lahingutegevus. Stalin jäi oma ennesõja-aegsete territoriaalsete nõuete juurde, seega kujunes leping Soomele diktaadiks. Nõukogude Liit sai Hanko poolsaare selle läheduses olevate saartega, Lappohja sadama, samuti territooriumid kagu pool Virolahti-Vainikkala-Värsilä-Korpiselka joont. Põhjas läksid venelaste kätte Kuusamo ja Salla piirkondade idaosad ning Rõbatši poolsaare Soomele kuuluvad alad. Peale selle kohustus Soome ehitama raudtee Sallast Kemijärvi ja andma NSV Liidule loa vabalt läbida oma territooriumi kuni Rootsi piirini. Ligi 400 000 soomlast kolisid Nõukogude Liidule üleantud territooriumitelt Soome, kaotades oma kodud.

## Kaotused Talvesõjas

Nõukogude vägede kaotused Talvesõjas olid nii suured, et vapustasid isegi sellist rahvaste timukat nagu Stalin. Vene ajaloolase M. Meltjuhovi andmetel olid nad järgmised (Meltjuhov 2000: 164):

- surnuid ja langenuid 131 476 (sh 39 369 teadmata kadunud);
  - haavatuid ja haigeid 264 908;
  - külmatraumadega 17 867;
  - kokku 420 367 inimest.
- Soome kaotas Talvesõjas:
- langenute ja haavadesse surnutena 26 662 (Leskinen & Juutilainen 2002: 770);
  - haavatutena 43 557;
  - sõjavangidena 876;
  - kokku 71 095 inimest (ligi 20% sõjaväe koosseisust).

NSV Liidu jahmunud juhid korraldasid 1940. aasta aprillis Punaarmee kõrgema juhtkonna mitmepäevase seminari, et aru saada, mis juhtus.

Et mõista Soome rahva vägiteo suurus, toon võrdluseks järgmised näited. Poola armee, mida peeti Euroopa üheks tugevamaks, kaotas 1939. aastal 66 300 sõdurit tapetute, 133 700 haavatute ja ligi 420 000 vangi langenutena. Sakslaste kaotused Poola anastamisel olid järgmised: 10 600 langenut, 30 300 haavatut, 3400 teadmata kadunut.

Talvesõda osutus kõige pikemaks sõjaks kõikidest, mis peeti Teise maailmasõja algusest kuni sakslaste kallale-

tungini NSV Liidule 22. juunil 1941. See kestis 105 ööpäeva, samal ajal kui *Wehrmacht* vallutas Poola 36 ja Norra 50, Jugoslaavia ja Kreeka 21 ja Taani kahe ööpäevaga ning purustas Inglise-Prantsuse koalitsiooni 35 päevaga. Seejuures kaotas Saksa armee kogu Lääne- ja Kesk-Euroopa vallutamisel kokku 211 600 inimest, neist 40 500 tapetuna.

Soomlased hävitasid oma arvestuste järgi sõja jooksul umbes 2000 Nõukogude tanki, Vene uurijad aga väidavad, et see arv oli isegi suurem – ligi 2450 (Sokolov 2000: 249).

Soomet imetles ja talle tundis kaasa kogu maailm. Väikese kindlameelse rahva ennastsalgav võitlus ei olnud asjatu. Erinevalt teistest kahe imperialistliku kiskja – Saksamaa ja NSV Liidu – saagiks langenud Euroopa väikeriikidest säilitas Soome, vaatamata rasketele kaotustele, oma iseseisvuse ja demokraatliku riigikorra. ■

## Kirjandus

Guderian 1999 = Гудериан Гейнц. *Вспоминания солдата*. Смоленск: Русич.

Kovaltšuk 1999 = Ковальчук В. М. = *Зимняя война 1939–1940*. Кн. 1. Российская Академия Наук. Институт Всеобщей Истории. Финляндское Историческое Общество. Политическая история. Москва: Наука.

Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (koost) 2002. *Talvesõda 1939/1940: 105 päeva Soome rahva kangelaslikku võitlust*. Tallinn: Varrak.

Mannerheim, Carl Gustaf Emil 1952. *Mälestused*. Stockholm: Välis-Eesti Kirjastus.

Meltjuhov 2000 = Мельтюхов Михаил. *Упущенный шанс Сталина*. Военные тайны XX века. Москва: Вече.

Petrov & Stepanov 2003 = Петров Павел Владимирович & Степаков В. Н. (сост.). *Советско-финляндская война 1939–1940 гг.* Кн. I. Санкт-Петербург: Полигон.

Sokolov 2000 = Соколов Борис. *Тайны финской войны*. Военные тайны XX века. Москва: Вече.

Tanner, Väinö 1951. *Olin välisministriks Talvesõja ajal*. Göteborg: Orto.

Taras 1999 = Тарас А. (ред. & сост.). *Советско-финская война 1939–1940 гг.*: Библиотека военной истории: Хрестоматия. Минск: Харвест.

\* Ennesõjaaegne NSV Li kõrgem sõjaväeline auaste, vastab kindralpolkovnikule.

\*\* Auaste vastas kindralmajorile.

\*\*\* Auaste vastas kindrallieutenantile.